

เทศน์เช้า วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ดูอย่างทางโลกนะ ทางวิทยาศาสตร์ เห็นไหม มนุษย์เกิดมาจากไหน? เกิดจากพ่อจากแม่ สัตว์ก็เกิดมาจากพ่อจากแม่ นี่มนุษย์เกิดมา แต่ถ้าไม่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตรัสรู้ธรรม เรารู้กันแค่นี้ แล้วก็จะพยายามทำความเจริญให้กับโลก เรารู้ว่ามีแต่เฉพาะโลกเรานี้คนเดียว มีแต่โลกที่มองเห็นนี้ เราไม่เห็นถึงวิญญูะไ

วิญญูะคือว่า รูปภพ อรูปภพ สิ่งนี้มันมีอยู่ ในวิญญูะ จิตนี้มันวนไปตามธรรมชาติของมัน มันวนไปตามธรรมชาติของมัน ถ้าไม่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตรัสรู้ธรรมอันนี้ จะไม่เห็นความเป็นไปอย่างนี้ ถ้าความเป็นไปอย่างนี้มันก็เข้ากันได้ ทำไมเราเกิด เราเป็นพ่อเป็นแม่ เราจะทำทุกขัใจมาก เรามีลูก ๓-๔ คน ทำไมคนหนึ่งดีมาก อีกคนหนึ่งทำไมไม่เป็นประสาของเขา ทำไมคือ ทำไมอย่างนี้ เห็นไหม อันนี้มันจะมีที่ว่ามีเฉพาะแต่โลกนี้มันก็จะว่า พ่อแม่เดียวกันทำไมลูกออกมาเป็นอย่างนี้ แต่ถ้ามีวิญญูะ มันจะเข้ากับวิญญูะ วิญญูะเพราะอะไร เพราะจิตที่มากเกิดนี้เวียนตายเวียนเกิดตามกระแสของวิญญูะ ตามกระแสของการทำบุญกุศลหรือทำบาปอกุศลกับจิตใจดวงนั้นมา จิตใจดวงนั้นถึงมีความเห็นต่างๆ กัน มีความเห็นมีความเข้าใจต่างๆ กันมา เห็นไหม สิ่งนี้มันถึงเกิดมามันมีเหตุมีผลไ

สิ่งที่มาเกิด นั่งกันอยู่นี้มาจากไหน? มาจากบุญกุศลนะ เรานี้สร้างบุญกุศลมาก เราถึงได้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ แล้วมนุษย์นี้มีปัญญา เราถึงมีกฎหมายคุ้มครองกัน จนปัจจุบันนี้กฎหมายเขาก็เอามาใช้บีบบี้กัน บีบบี้หมายถึงว่าทางตะวันตก เวลาส่งสินค้าไป แง่มุมทางกฎหมายของเขา เขามีสิทธิ นี้เอากฎหมายมากดถ่วงกัน ถ้าเอากฎหมายมากดถ่วงกัน มันก็เป็นแต่ว่าใครมีอำนาจมากกว่าไ สิ่งนี้เป็นเรื่องของโลก

แต่ถ้าเรื่องของกรรม กรรมมันจะให้ผลเป็นสภาวะแบบนี้ เวียนไปมาตลอด คุณติ คุณอย่างแมวกับหนู ถ้าเกิดเป็นหนู จะเอาอะไรไปสู้กับแมว เกิดเป็นหนูก็เป็นอาหารของแมว ถ้าแมวมันจับได้นะ หนูจะเอาอะไรไปต่อกรกับแมวล่ะ เพราะหนูมันตัวเล็กกว่า ความว่องไวมันต่ำกว่า แต่เพราะสถานะมันเกิดมาเป็นสภาวะแบบนี้ เห็นใหม่ เพราะกรรมบังคับให้เกิด วัฏฏะพาให้เกิด เพราะการทำกรรมไว้ เรานี้ทำบาปอกุศลไว้ เราบอกว่าเราทำของเราแล้วก็แล้วกันไป สิ่งทีแล้วกันไปนี่มันไม่แล้วสิ พอไม่แล้ว เวลาไปเกิดในสถานะไหนล่ะ

ในปัจจุบันนี้โลกเจริญมาก คุณติ คุณอย่างสัตว์เขาเอามาเลี้ยงไว้ขนาดไหนแล้วแต่ มันก็มีเวล่ำเวลาของมัน อายุมันมีเท่านั้นเอง นี่เพราะความเจริญ เห็นใหม่ ว่าโลกเจริญ โลกเจริญขนาดไหนก็แล้วแต่ ตามสภาวะของกรรมมันจะเป็นสภาวะของมัน มันจะให้ผลของมันตลอดไป สิ่งทีให้ผลตลอดไป

ไอ้การปฏิเสธนี้เราไม่เชื่อ เราไม่เชื่อหรือว่ามีทวีปอื่น เราไม่เชื่อหรือว่าจะมีวัฏฏะ เราไม่เชื่อหรือว่าจะมีสถานะของนรกสวรรค์ เราจะไม่เชื่อหรือ แต่ถ้าถึงเวลามันเป็นไป ความจริงมันเป็นอันนั้น เชื่อไม่เชื่อมันก็ต้องเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนั้นเพราะสถานะของใจเป็นแบบนี้ ใจเป็นแบบนี้มันถึงเวียนไปในวัฏฏะ

เราที่มานั่งกันอยู่ที่นี่ ผลของวัฏฏะนะ ผลของวัฏฏะ ถ้าไม่มีธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงธรรม เราจะไม่รู้เรื่องของวัฏฏะ เราจะไม่รู้ถึงว่าที่มาและที่ไป ที่มาที่ไปนี้เป็นผลของวัฏฏะ ถ้าเราใช้วัฏฏะนี้ เกิดมาในชีวิตนี้แล้วสร้างคุณงามความดีของเรา

เราเชื่อมั่นในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หนึ่ง

แล้วเราประพฤติปฏิบัติขึ้นมามันจะประกาศกับใจของเรา หนึ่ง

ถ้าประกาศกับใจของเรา เวลาเราประพฤติปฏิบัติ เห็นใหม่

พระเวลาเขาเทศน์กันนะ เขาบอกว่า “นิพพานคือความทุกข์ ความทุกข์แล้วมันดับทุกข์ แล้วมันก็สบายใจ เท่านั้นนิพพาน” นี่พูดกันเท่านั้นนิพพาน เพราะอะไร เพราะเรียนมาตามตำราไป ปริญญาสอนว่านิพพานคือการดับทุกข์ แล้วเราก็จินตนาการว่านิพพานคือการดับทุกข์ คือเวลามีทุกข์ อยู่แล้วทุกข์ปลดเปลื้องไป สบายใจนี้ก็ว่านิพพาน

อย่างนั้นใครๆ ก็เป็นนิพพาน ต้นไม้ก็เป็นนิพพาน ภูเขาเลากาก็เป็นนิพพาน สิ่งใดก็เป็นนิพพานหมดสิ เพราะอะไร เพราะทุกข์มันเกิดขึ้น ทุกข์ตั้งอยู่ ทุกข์ดับไป โลกนี้มีทุกข์เกิดขึ้น ทุกข์ตั้งอยู่ ทุกข์ดับไปเท่านั้นเอง สิ่งที่เขาทำนั้นมันเป็นธรรมชาติของมันอยู่อย่างนั้น ไม่ต้องทำมันก็ถึงนิพพาน อย่างนี้ไม่ต้องปฏิบัติมันก็ถึงนิพพาน การจะถึงนิพพานนะ มันจะเป็นอย่างนั้นหรือ เพราะเราไม่รู้ เราไม่เข้าใจ เราก็จะคาดการณืคาดหมายของเราตลอดไป

เห็นไหม ผลของวิญญูะ เราเกิดมาในผลของวิญญูะ แต่เราเจอองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หนึ่ง เจอพระพุทธศาสนา หนึ่ง แต่เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อเรื่องของเรา หนึ่ง เห็นไหม จะเชื่อก็ได้ ไม่เชื่อก็ได้ ศาสนาพุทธนี้เป็นศาสนาแห่งผู้ที่มิปัญญา แล้วผู้ที่มีปัญญา ผู้ที่ถนัดในทาน นักในทานก็จะทำทาน ผู้ที่หนักในศีล ผู้ที่หนักในภาวนา ผู้ที่หนักในปัญญา เห็นไหม

คนมีปัญญารู้ว่าการทำทานนั้นเป็นธรรมดาๆ ธรรมดาละเอียดขึ้นมากคือมีศีล แล้วเราปฏิบัตินี้เราว่าเราสูงกว่า แต่เวลาปฏิบัติไปมันไปไม่รอด มันไปไม่รอดเพราะอะไร เพราะมันไม่มีทานบารมี มันไม่มีส่วนที่รองรับสถานะความเป็นไปของใจดวงนั้น ใจดวงนั้นไม่มันคงใจ เห็นไหม เวลาเราทำอาหาร นี้ต้องมีสามเส้า สิ่งที่ว่า ทาน ศีล ภาวนา ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าเราไม่มีทาน เราตั้งหม้ออยู่บนสองเส้า ศีล-ปัญญา สมาธิ-ปัญญา อย่างนี้มันตั้งแล้วมันอันตรายไหมละ เห็นไหม ในการประพฤติปฏิบัติก็อย่างนั้น

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระโพธิสัตว์ สละฆาขนาดไหน สละชีวิตนี้หลายรอบ หลายรอบมาก จนสุดท้ายสละลูกสละเมีย เขาก็หาว่าเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัว...ความเห็นแก่ตัวมันเป็นต่อเมื่อเรามีความบาดหมางกัน เราไม่มี ความพอใจกัน เราสละได้ง่ายมาก แต่เรารักลูกของเราแบบสุดหัวใจ เรารักภรรยาของเราแบบสุดหัวใจ แล้วชูชกมาขอ ชูชกเขาเป็นใคร เขามาขอไป เขาระชากหัวใจของพระเวสสันดรไป

นี่คนเขาไม่มองตรงนั้น เขาไม่มองหรอก พ่อแม่ที่รักลูกมาก เห็นไหม เวลาเรารักลูกมาก ลูกพลัดพรากจากเราไป เราจะมี ความทุกข์ขนาดไหน พลัดพรากชั่วคราวนะ เวลาถูกไปเรียนอยู่ต่างจังหวัด เวลากลับมามีความสุขมาก ไปชั่วคราวยังทำให้เราเศร้าหมอง ทำให้เราทุกข์ในหัวใจ นี้เขาขอไปแล้วเขาดีต่อหน้า เพราะอะไร เพราะกิเลสมันอยู่ที่ใจ สิ่งทีกิเลสอยู่ที่ใจต้องสภาวะแบบนั้น นี่ผู้ที่สละต้องสละขนาดนั้นนะ สละชีวิตนี้ง่ายกว่าการสละลูกสละเมียโดยที่มิความรักผูกพันมหาศาล

ถ้ามันสละด้วยความเกลียดชัง มันสละที่ไหนก็สละได้ สละด้วยความแค้นที่ไหนก็สละได้ แต่หัวใจของพระโพธิสัตว์จะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร เพราะเป็นคู่บารมีมาด้วยกัน สิ่งที่เราสร้างสมมาด้วยกัน แล้วชุกก็ต่อมาขอไป ต้องถูกระชากลากออกไปต่อหน้าต่อตาคณะ ให้เขาขอไป เห็นไหม ด้วยการขอด้วยทาน ไม่ใช่แย่งเอา ไม่ได้สิ่งใดๆ ไม่ได้ขัดขวาง ให้เขาไปเลย แต่พอเขาดีต่อหน้า พระเวสสันดรมีความรู้สึก ชักพระขรรค์นะ เสร็จแล้วสติมาเตือนทันใจ “เราปรารถนาพระโพธิญาณ เราปรารถนาพระโพธิญาณ”

ต้องเอาพระขรรค์นี้กลับไป ถ้าชักออกมาตัดคอทันที สิ่งนี้จะเป็นไปได้เพราะสถานะทางวิชาการ สถานะทางกำลังก็ต่างกัน สถานะต่างๆ ต่างกันหมดเลย แต่ก็ให้ ให้เพราะอะไร เพราะปรารถนา ปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หนึ่ง แล้วมาค้นคว้าธรรมอันนี้มันละเอียดลึกซึ้งมาก ไปเรียนกับเจ้าลัทธิต่างๆ เห็นไหม

พอเกิดมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ สิ่งที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ สิ่งต่างๆ มันจะสมคูล มันจะสมควรไปหมด ศาสนาลัทธิต่างๆ กำลังเจริญเลย แล้วเจ้าชายสิทธัตถะถ้ามีกิเลสมากก็ต้องดิคอย่างนั้นไปใช่ไหม ไปหาอาหารดาบสก็บอก “มีความรู้เท่าเรา มีความรู้เท่าเรา สอนเราได้แล้ว” นี้เขายินยอม เขาสรรเสริญทั้งนั้นว่ามีความรู้เท่าเรา มีความรู้เท่าศาสดา มีความรู้ทั้งนั้นเลย แต่เจ้าชายสิทธัตถะไม่เชื่อ ไม่เชื่อเพราะอะไร เพราะจิตมันสงบเฉยๆ มันไม่ได้ทำอะไรไปเลย เห็นไหม วัฏฏะก็เป็นแบบนี้ สถานะที่เกิดมา เกิดมาในวัฏฏะก็อย่างนี้

เกิดมาในมนุษย์นี้ เราเป็นมนุษย์นี้เราเชื่อหรือไม่เชื่อละ แล้วเราจะประพฤติปฏิบัติของเราไหมละ แล้วเราจะมีความทุกข์ ทุกข์เกิดขึ้น ทุกข์ดับไปมันเป็นนิพพานหรือเปล่าละ ถ้ามันไม่เป็นนิพพานเพราะอะไร เพราะเรามีความทุกข์ในใจใจ มันมีความกังวล ทุกข์ ถ้ามีนิพพาน ทำไมเกิดอีกละ นิพพานมันทำไมเกิดดับ นิพพานทำไมมันไม่คงที่ละ

สิ่งนี้ถ้าเรามีความไม่แน่ใจ เรามีความเห็น เห็นว่าอันนี้ผิดพลาด เราต้องเริ่มทำสมาธิเข้ามา สิ่งที่ทำสมาธิเข้ามา สิ่งที่ดับออกมานี้มันเป็นสมาธิหายๆ ขณิกสมาธิใจ ปุถุชนเราก็มีสมาธิ ทำไมว่าเด็กสมาธิสั้น เด็กสมาธิยาวละ เด็กสมาธิสั้นเพราะว่ามันควบคุมสมาธิของมันไม่ได้ โดยสมาธิของปุถุชนใจ เราก็มีสมาธิ เราก็มีสติของเรา แต่สติสมาธิอย่างนี้เป็นเรื่องของโลกทั้งหมด เราพยายามส่งเสริมสร้างเสริมขึ้นไปเพราะอะไร เพราะมันจะเป็นโลกุตตระไง

กรรมเหนือโลกนะ สิ่งที่กรรมเหนือโลกจะใช้เครื่องมือของโลกเข้าไปทำได้อย่างไร กรรมเหนือโลก เราเกิดมาในโลก เราเกิดมาในวัฏฏะ สิ่งที่เป็นวัฏฏะอยู่นี้เราก็ต้องทำความสงบเข้ามา ก่อน สิ่งที่สงบเข้ามาเหมือนไม้ค้ำกับไม้สอด ไม้สอดกับไม้แห้งงา ถ้าไม้สอดเราใส่ไปในไฟ พระพุทธเจ้าเปรียบอย่างนั้นนะ แต่ถ้าเราทำใจของเราให้เป็นไม้แห้งขึ้นมา ก็ควรแถมมันติดไฟ ใส่ไฟ ไฟมันจะลุกขึ้น โชติช่วง นี่สิ่งนี้ทำสัมมาสมาธิเข้ามา ให้จิตเข้ามา

จากโลกียะ ต้องเป็นโลกียะไปก่อน จากโลกต้องเป็นโลกไปก่อน ปฏิเสธไม่ได้ ถ้าปฏิเสธว่าเรามีความอยากแล้วปฏิบัติไปจะได้ผลอย่างไร...มีความอยาก คับความอยากนั้นด้วยความหยาบ

หลวงปู่ดูลย์บอกว่า จิตนี้ ความคิดส่งออกนี้เป็นสมุทัยทั้งหมดเลย ให้ผลเป็นความทุกข์ ต้องหยุดความคิด แต่การหยุดความคิดก็ต้องใช้ความคิด

แต่ถ้าบอกหยุดความคิดแล้วไม่ต้องใช้ความคิด ก็ต้องตัดว่า หยุดความคิดแล้วต้องใช้ความคิดนี้ออกไป ตัดออกไปก่อนหนึ่งเลยว่าการจะหยุดความคิดก็ต้องใช้ความคิด แต่การหยุดความคิดนะ ใช้ความคิดเข้ามานี้เป็นปัญญาอบรมสมาธิส่วนหนึ่ง เป็นโลกียะ ถ้าใช้ปัญญาขึ้นมาเป็นภาวนามยปัญญาขึ้นมาละ นั้นใช้ความคิดอันหนึ่ง เป็นปัญญาอันหนึ่ง ปัญญาอันนี้สังขารเหมือนกัน ความคิดเหมือนกัน แต่มีสัมมาสมาธิเข้ามารองรับ ไม่มีตัวตนของเราเข้าไปบวก ถ้ามีตัวตนของเราคือไม่มีสมาธิ คนไม่มีสมาธิคือมันมีตัวตน มีความยึดมั่นถือมั่น คนมีสมาธิคือปล่อยวางตนทั้งหมดเข้ามา นี่มันไม่มีตัวตน สิ่งที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ธรรมที่เกิดขึ้นนี้สำคัญมาก ธรรมชาตินี้เป็นภาวนามยปัญญา ธรรมชาตินี้เกิดขึ้นมาจากใจผู้ที่มีความรู้ลึกซึ้งอันนี้ แต่การจะสร้างสมขึ้นมาต้องเป็นโลกุตตรธรรม สิ่งในโลกุตตรธรรมนี้ไปทำลายกิเลส

จากผลของวัฏฏะ เกิดมาจกวัฏฏะ ทำบุญกุศลทำสิ่งต่างๆ นี้ก็วนอยู่ในวัฏฏะ ความดีความชั่วขั้วไปไปตามวัฏฏะนั้น ทำดีก็ทำให้เกิดเป็นความสุข บนสวรรค์ ความชั่วเกิดบาปอกุศล ความดีความชั่วขั้วไปในวัฏฏะ ก็เวียนในวัฏฏะ ลูกเราเกิดมามีคนดี คนคือ นี่เกิดจากอะไร? มันเป็นผลของวัฏฏะ ผลของวัฏฏะทั้งนั้น แล้วถ้าทำภาวนาขึ้นมาเป็นสมบัติส่วนตัว สมบัติของเรา ธรรมของเราเกิดขึ้นมาจากใจของเรา เพราะเราเกิดในวัฏฏะแต่เรามีวาสนา เราเกิดมาพบพระพุทธศาสนา สิ่งที่เราพบพระพุทธศาสนานี้มีเรื่องของภาวนามยปัญญา มีเรื่องของมรรคอรียัจฉัจอันละเอียดนี้ เรื่องของอรียัจฉัจ

สิ่งที่อริยสัจจะฝังลงที่ใจ ถ้าใจนี้ผ่านจากอริยสัจ ใจนี้จะเป็นอริยสัจใจดวงนั้นโดยสมบูรณ์ แล้วจะเป็นสิ่งที่ฝังไปกับใจเลย แต่สิ่งอื่นๆ ลืมได้เตือนได้ สิ่งที่เตือนได้ เพราะอะไร เพราะมันเป็นสมมุติทั้งหมด แต่อริยสัจเป็นสมมุติได้อย่างไรในเมื่อมันเกิดจากใจ แล้วทำลายที่หัวใจนั้น ก็เลศขาดจากใจนั้นออกไปเป็นอริยสัจที่ฝังไปกับใจนั้น มันถึงพ้นจากวิภวัญเฑาะว์ พ้นจากวิภวัญเฑาะว์ เพราะอริยสัจอันนี้มันถึงหลุดออกไปจากวิภวัญเฑาะว์ ไม่อย่างนั้นไม่หลุดออกจากวิภวัญเฑาะว์ จะวนในวิภวัญเฑาะว์นี้ แล้วเวียนตายเวียนเกิดในวิภวัญเฑาะว์นี้ตลอดไป

แต่ถ้าเราพ้นออกไปจากวิภวัญเฑาะว์ เห็นใหม่ เราไม่เข้าใจว่าเราเกิดมานี้ เกิดจากท้องพ่อท้องแม่ เกิดมาจากพ่อจากแม่ เกิดมาเท่านั้น ต้นไม้ก็เกิดจากดิน เกิดจากเมล็ดพันธุ์ นี้คิดได้เท่านั้น คิดทางวิทยาศาสตร์ได้เท่านั้น แต่พระพุทธเจ้านี้ทะลุเข้าไปเลย เห็นใหม่ นี้วิญญูณเกิดอย่างไร ความรู้สึกเกิดอย่างไร แล้วดับไป ไปไหน เกิดอย่างไร

“บุพเพนิวาสาสติญาณ” สวไปถึงท่านอดีตชาติตลอด

“จุตูปปาตญาณ” เห็นการเกิดดับตลอดการของจิตดวงนี้

กับ “อัสวักขมญาณ” ทำหัวใจดวงนี้สิ้นไปนะ

ผลของวิภวัญเฑาะว์คือมันอยู่ที่นี่ แล้วทำลายวิภวัญเฑาะว์ในหัวใจ หัวใจนี้เป็นเจ้าวิภวัญเฑาะว์ หัวใจนี้เป็นศูนย์กลางของวิภวัญเฑาะว์ หัวใจนี้เป็นตัววนในวิภวัญเฑาะว์ แล้วทำลายศูนย์กลางของมัน ทำลายสิ่งนั้นออกไป มันถึงเป็นธรรมัง นิพพานมันเป็นอันนี้ ไม่ใช่นิพพานว่าทุกข์นั้นเกิดขึ้น ทุกข์ดับไปก็คือนิพพาน อันนั้นเป็นการคาดการหมาย เห็นใหม่ การศึกษาเล่าเรียนจนไม่เชื่อความที่ลึกซึ้งนั้น สิ่งพิสดารได้ที่เห็นได้คือทุกข์เกิดหรือทุกข์ดับเท่านั้น ทุกข์เกิดหรือทุกข์ดับ มันทุกข์เกิดหรือทุกข์ดับจากหัวใจดวงนี้ การเกิดดับจากภายใน ไม่ใช่การเกิดดับจากทุกข์เกิดทุกข์ดับ

ถึงว่าการภวานานี้ทำไมต้องทำ ทำไมต้องทำให้เดือดร้อน ทำไมต้องทำ...มันจะเดือดร้อนที่ไหน มันเป็นการทำลายกิเลสทั้งนั้น สิ่งที่ทำลายกิเลส ต้องมีครูบาอาจารย์ชี้แนะ สิ่งนี้เป็นธรรมวินัยอันลึกซึ้งมาก แล้วมันจะคงอยู่ไป ถ้ามีผู้รักษาไว้ ถ้าไม่คงอยู่ไป เห็นใหม่ ศาสนาเสื่อม เสื่อมตรงนี้ ที่ว่าศาสนา ๕,๐๐๐ ปี นี้เสื่อม เสื่อมจากหัวใจของผู้ที่เชื่อไม่เชื่อนี้แหละ เสื่อมตรงหัวใจไม่ได้เสื่อมอย่างอื่นหรือ อย่างอื่นไม่เสื่อม มีคงที่ตลอดไป โลกนี้มีอยู่ตลอดไป อจินไตยเวียนไป

ตลอดอย่างนี้ แต่ศาสนาเกิดดับชั่วคราว เพราะว่าสังคมเชื่อไม่เชื่อ ความหยาบของสังคม ความละเอียดของสังคม ใจของสังคมนั้นรับรู้อย่างนั้น

เหมือนมือนี่จุดติดเมื่อไหร่ คลื่นของมนุษย์มันจะเป็นไป ถ้าความเชื่อของสังคมเป็นแบบนี้ ศาสนาเจริญรุ่งเรือง ถ้าความเชื่อปฏิเสธอย่างนี้ มันก็เป็นว่าความเสื่อมไปของศาสนา แล้วจะเสื่อมไปๆ ตลอดไป

เราถึงว่าเราเป็นผลของวิญญะ เกิดมาพบพระพุทธศาสนา เกิดมาพบการประพฤติปฏิบัติ กำลังเจริญรุ่งเรือง เราถึงต้องเชื่อในบุญของเรา เราต้องมีศรัทธามีความเชื่อ แล้วเราอาจกล้าหาญกับชีวิตนี้ เอวัง